

Raguvėlės dvaro paveikslai Nacionalinio Mikalojaus Konstantino Čiurlionio dailės muziejaus rinkiniuose

.....
Genovaitė Vertelkaitė-Bartulienė

Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus

Pastaraisiais metais į tyrinėjimų lauką sugrįžta sovietmečiu įšaldytos Lietuvos dvarų kultūros studijos. Muziejų fonduose išsaugoti artefaktai iš užmaršties prikelia vis daugiau iškilių giminių istorijų. Šis straipsnis skirtas mažai tyrinėtai Raguvėlės dvaro paveikslų kolekcijai, Antrojo pasaulinio karo pradžioje patekusiai į Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus (toliau – ČDM) rinkinius. Į paveikslus iš Raguvėlės dvaro kaip į vientisą kolekciją pirmą kartą pažvelgta 2011 m., ČDM rengiant parodą *Mirabile visu* ir 2013 m. muziejaus išleistame leidinyje „Kolekcijų istorijos“¹. Lyginant su kitų Lietuvos didikų giminių muziejuje saugomu palikimu, Raguvėlės dvaro kolekcija – viena mažesnių. Iš kitų ją išskiria reta keturių medicinos mokslui nusipelnusių asmenų portretinė grupė. Siužetai atskleidžia, kad vieni svarbesnių kolekcijos formavimo kriterijų Konstantinui Komarui buvo gamtos mokslai bei žirgai. Kolekcininką dominusių Rytų kultūrų eksponatai saugomi ČDM Taikomosios dailės skyriuje.

Į kolekcijos nusavinimo procedūrą, eksponatų dingimo detales, autorystės klausimus gilintasi pasitelkiant Kultūros paveldo centro ar

.....
¹ *Kolekcijų istorijos: Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejus*, sud. Daina Kamarauskienė, Kaunas, 2013, p. 90–92.

chyve (toliau – KPCA) esančias bylas² ir ČDM archyvo dokumentus³. Jais remiantis patikslinta kelių paveikslų autorystė ir atribucija, vieno nustatyta. Konstatuota, kad šie į muziejų pakliuvę paveikslai yra tik dalis gausesnės kolekcijos, pražuvusios nepalankiuose istorijos posūkiuose.

Kolekcijos nusavinimo aplinkybių apžvalga.

Dingę eksponatai

Grafų Komarų giminės kolekcija į ČDM rinkinius pakliuvo austringų istorinių pervartų metu. 1940 m. birželio 15 d. sovietams okupavus Lietuvą, prasidėjo nekilnojamojo turto nacionalizavimas. Tęsiant dar Nepriklausomoje Lietuvoje Vyriausybės įsteigtos Archeologijos komisijos pradėtą darbą, liepos 20 d. buvo priimtas Kultūros paminklų apsaugos įstatymas, įkurta Kultūros paminklų apsaugos įstaiga (toliau – KPAI). Jos prioritetinė veiklos sritis buvo kultūros vertybių inventorinimas ir perdavimas muziejams. Taip sustabdytas kultūros vertybių išvežimas į SSRS ir užsienio šalis. Tų pačių metų liepos mėnesį KPAI įsteigė 14 komisijų. Kiekvienos jų darbuotojai preciziškai lankė visus dvarus, dvarelius, palivarkus ir net didesnius ūkius, registruodami ten buvusias meno vertybes, sąrašuose jas įvardydami „daiktais – praeities liekanomis“. Meno kūrinius aprašančios komisijos sudėtyje būdavo bent vienas dailininkas. Vienos iš ataskaitų autorius patetiškai džiūgauja: „<...> Stojus mūsų Liaudies Vyriausybei prie valdžios vairo, šis žodis tapo kūnu – įvykusiū faktū! Dabar meno, istorijos ir kultūros turtas nebegalės būti išgabentas užsienin, parduotas ar sužalotas, ar kur dings: vertingesni meno senovės dalykai liks vietoje – krašte, kelias spekuliacijai užkirstas!“⁴

Raguvėlės dvaro meno vertybių patekimo į muziejų istorija

.....

² KPCA, f. 17, ap. 2, b. 11, 19, 37, 41, 44, 54.

³ Povilo Karazijos pranešimas Vytauto Didžiojo kultūros muziejui, 1941 11 21, *Nacionalinio M. K. Čiurlionio muziejaus archyvas* (toliau – ČDA).

⁴ KPCA, f. 17, ap. 2, b. 41, l. 41.

dokumentuota KPCA esančiuose rankraščiuose. Komisija, sudaryta iš dviejų dailininkų – Vinco Dilkos (1912–1997) ir Povilo Puzino (1907–1967), važinėjo po Panevėžio apskritį, ieškodama meninę vertę turinčių objektų. 1940 m. rugpjūčio 22 d. jie apsilankė Pupeliškių dvare ir rado keletą paveikslų, „bet niekam nesutikus jų globoti“, paliko Raguvėlės dvare⁵. Rugpjūčio 23 d. Raguvėlės dvaro vertybių nusavinimo procedūrą savo dienyne išsamiai aprašė jos vykdytojai: „į Raguvėlės dvarą atvykome 12 val. Raguvėlės dvaras labai gerai užsilaikęs ir labai turtingas. Čia radome daugybę paveikslų, japoniškų vazų, kilimų ir kitų vertingų dalykų ir pradėjome surašinėjimą. Dirbome iki vėlaus vakaro, bet darbo tik dalį tesuskubome padaryti. 24 d. surašinėjimą pradėjome 8 val. Nors ir skubėjome kiek buvo galima, tačiau valandos slinko. Vėliau pasikvietėme Raguvėlės pradžios mokyklos vedėją su anspaudu ir užantspaudavome vieną valyzą su labai geromis ir vertingomis miniatiūromis pieštomis ant dramblio kaulo. Raguvėlės dvare užbaigėme apie 15 val.“⁶ Vertybių nusavinimo aktus pasirašė savininkas, Konstantino Komaro sūnus Vladislavas Komaras⁷, su žmona Vanda Komariene.

.....

⁵ V. Dilkos ir P. Puzino Pareiškimas (Ataskaita), 1940 09 mėn. Kauno Valstybiniam Kultūros muziejui, ten pat, l. 5. Kitame dokumente kalbama apie ketinimus Pupeliškių dvaro paveikslus „iš artimiausios pašto įstaigos išsiųsti į KPAI“ (K. P. A. III apygardos (Panevėžio ir Biržų apskr.) Dvarų surašinėjimo dienyne, ten pat, b. 11, l. 65). Nepavyko aptikti informacijos, ar tarp į muziejaus Vaizduojamosios dailės skyrių patekusių Raguvėlės dvaro kolekcijos kūrinių yra paveikslų iš Pupeliškių dvaro.

⁶ K. P. A. III apygardos (Panevėžio ir Biržų apskr.) Dvarų surašinėjimo dienyne, surašinėtojai: dail. Vincas Dilka ir Povilas Puzinas (ten pat, f. 17, ap. 2, b. 11, l. 58, 65, 66).

⁷ Vladislavas Komaras (1910–1944) gimė Raguvėlės dvare 1910 m. lapkričio 11 d., 1928 m. baigė Poznanės (Lenkija) gimnaziją, 1928–1934 m. studijavo Žamblu (Belgija) žemės ūkio institute, ten įgijo agronomo išsilavinimą, bei Poznanės universitete. Tapo Kauno lenkų sporto klubo nariu, Lietuvos šuolių į aukštį rinktinės nariu. 1931 m. Lietuvos lengvosios atletikos pirmenybėse tapo šuolio į aukštį rungties čempionu. 1934–1940 m. V. Komaras gyveno gimtajame dvare Raguvėlėje. 1940–1941 m. – Kaune. Lenkijos istorikai teigia, kad nuo 1939 m. iki gyvenimo pabaigos V. Komaras dalyvavo lenkų pogrindyje. Žuvo 1944 m. birželio 20 d. prie Paberžės (Vilniaus r.).

Nusavintų kūrinių likimas susiklostydavo dvejopai: itin vertingi eksponatai iš karto būdavo gabenami į muziejų, nesant galimybės arba menkesnės vertės eksponatai būdavo registruojami, numeruojami ir paliekami vietoje su sąrašu. Tokie eksponatai „laukdavo“ metus ir ilgiau. Taip atsitiko ir Raguvėlės atveju. Meno kūriniai buvo sunėsti į vieną kambarį. Už jų apsaugą pradžioje buvo atsakingas V. Komaras su žmona V. Komariene, vėliau jos perduotos saugoti dvare įkurtos Žemės ūkio mokyklos darbuotojams, dar vėliau – bendrovei „Landbewirtschaftungsgesellschaft Ostland“⁸. 1941 m. spalio 14 d. Vašaukėnų ir Raguvėlės valstybinių dvarų administratorius kreipėsi į KPAĮ, prašydamas atsiimti meninės vertės daiktus, nes „<...> Ypatingai sunkumų yra su Raguvėlės Žemės Ūkio mokykla, kuri yra užėmusi visas patalpas ir nėra kur padėti šie daiktai“⁹. Po savaitės KPAĮ kreipėsi į Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus (toliau – VDKM) direktorių¹⁰, dar kartą prašydama Raguvėlės dvare esančius meno kūrinius – „suregistruotus daiktus“, paimti muziejaus žinion, bei atskiru raštu¹¹ dėkojo dvaro administratoriui už „šių daiktų saugojimą“. Raguvėlės dvaro meno vertybės į VDKM „Maisto“ bendrovės sunkvežimiu buvo pervežtos tik 1941 m. lapkričio 21 d.¹²

Antrojo pasaulinio karo metais Raguvėlės dvaro kolekcijos, kaip ir daugelio Lietuvos dvarų meno turtų, likimas buvo liūdnas. Daugybė meno kūrinių buvo išgrobstyta, parduota, išvežta užsienin. Raguvėlės dvaro paveldėtojos asmeninio albumo fotografijos su XX a. pradžios dvaro gyvenimo

⁸ „Ostlando krašto žemės ūkio tvarkymo susivienijimas“. Bendrovė perskirstydavo žemes, prioritetą teikdama vokiečių tautybės asmenims. V. Komaras dirbo šioje bendrovėje direktoriaus pavaduotoju Vilniuje.

⁹ Vašaukėnų ir Raguvėlės valstybinių dvarų administratoriaus raštas KPAĮ, prašant atsiimti nusavintas vertybes, 1941 m. spalio 14 d., *KPCA*, f. 17, ap. 2, b. 19, l. 84.

¹⁰ KPAĮ viršininko raštas Vytauto Didžiojo muziejaus direktoriui, 1941 10 21, ten pat, l. 82.

¹¹ KPAĮ viršininko raštas Raguvėlės dvaro administratoriui, 1941 10 21, ten pat, l. 85.

¹² Povilo Karazijos pranešimas Vytauto Didžiojo kultūros muziejui, 1941 11 21, *ČDMA*.

scenomis liudija ten buvus daugiau vertingų eksponatų, kurie dėl nepalankių istorinių aplinkybių neišliko dvare, nebuvo atvežti ir į muziejų. Apie fotografijose matomus, bet į muziejų nepatekusius paveikslus¹³ duomenų Lietuvos archyvuose yra mažai, jų likimo nežino ir dvaro paveldėtoja.

Nesėkminga buvo KPAĮ komisijos nusavinto lagamino su vertingomis miniatiūromis paieška. ČDM rinkiniuose nepavyko rasti miniatiūrų, atitinkančių paėmimo akte¹⁴ esančių apibūdinimų. Surašinėtojai dailininkai P. Puzinas ir V. Dilka pažymi, kad visos miniatiūros buvo tapytos ant dramblio kaulo, labai vertingos, atliktos žinomų dailininkų François-Hubert'o Drouais'o (1727–1775), N. Rennero (?–?), vertingiausios – Paul'o Delaroche (1797–1856), François Boucher'o (1703–1770). KPAĮ ilgai ieškojo miniatiūrų, įstaigos vadovas Adolfas Nezabitis-Nezabitauskis rašė laiškus V. Komarui¹⁵, prašydamas paklausti V. Komarienės, kur galėjo dingti lagaminėlis su miniatiūromis. Archyvinė medžiaga atskleidė, kad KPAĮ buvo įpareigojusi p. Borisą Melngailį¹⁶ rūpintis miniatiūrų paieška ir keletą kartų

.....

¹³ Iš dvaro paveldėtojos Alvilinos Rimševičienės asmeninio albumo gautose keliose nuotraukose pavyko suskaičiuoti 8 paveikslus bei 7 miniatiūras, kurios nebuvo paimtos Valstybinės nusavinimo komisijos arba dėl įvairių aplinkybių nepateko į ČDM.

¹⁴ Nusavinamų vertybių sąrašo Nr. 41, 1940 08 24, *KPCA*, f. 17, ap. 2, b. 19, l. 99–100.

¹⁵ KPAĮ laiškas V. Komarui, 1941 12 15, ten pat, l. 78.

¹⁶ Borisas Melngailis (1904 07 30 – 1965) gimė Lašmenpamūšio dvaro sodyboje, Pakruojo raj. Motina – baronaitė Vilhelmina Neirandaitė, tėvas – žymaus latvių kompozitoriaus Emilio Melngailio brolis. Sodyba priklausė poeto ir vertėjo motinai. B. Melngailis buvo gerai pažįstamas su trečiojo dešimtmečio Lietuvos menininkais, rašytojais: Vincu Mykolaičiu-Putinu, Salomėja Nėrimi, Stasiu Santvaru, Kaziu Binkiu, Juozu Tysliava, Liudu Gira, Jonu Aisčiu, Kaziu Šimoniu, Juozu Paukšteliu, Antanu Miškiniu, o jo dvaro sodyba buvo tapusi menininkų susibūrimų vieta. 1929 m. Lašmenpamūšio dvaras, priklausęs B. Melngailiui ir jo motinai V. Manekienei, išparceliuotas, liko mažesnis ūkis, kuris 1933 m. parduotas. B. Melngailis apsigyveno Rygoje, 1940 m. – Šiaurliuose. Tuo metu priklausė Meno vertybių nusavinimo komisijai. 1944 m. pasitraukė į Vakarų Vieni. Mirė 1965 m., palaidotas Krokuvoje, Lenkijoje. B. Melngailis į latvių kalbą vertė lietuvių poeziją, o į lietuvių – prancūzų, vokiečių lyriką. Pagal LR Kultūros ministerijos kultūros vertybių apsaugos departamento KPC Kultūros vertybės pagrind-

kreipėsi į jį, prašydama grąžinti šešias registracijos knygas, „nes jos labai reikalingos įstaigai“, bei pranešti, kokiam muziejui buvo atiduotas „čemodanėlis su 15 meniškų miniatiūrų“, nes „šiuo reikalu užklaustas buv. jų savininkas V. Komaras pristatė mums Tamstos jam išduotą miniatiūrų paėmimo kvito nuorašą“¹⁷. Vėlesniame susirašinėjime KPAĮ „prašo pranešti, kur Tamsta esate minimus daiktus padėjęs <...>“ ir pagrasina: „Šiais reikalais Tamstai buvo rašoma jau tris kartus, tačiau atsakymo negauta. Įstaiga maloniai prašo į šį paskutinį Tamstai rašomą raštą atsakyti. Negavę Tamstos atsakymo kreipsimės į atitinkamas įstaigas.“¹⁸ Vėlesniuose dokumentuose miniatiūros nebeminimos, taigi šių meno vertybių likimas kol kas nežinomas.

Dar viena detektyvinė istorija – „labai geros kopijos pagal Rubensą“¹⁹ paieška. Manyta, kad paveikslas negrįžtamai pradingęs²⁰. Vartant archyvinius dokumentus, paaiškėjo, kad jis vis dėlto buvo atvežtas į muziejų. 1942 m. birželio mėn. KPAĮ susirašinėjo su paveikslo savininke dailininke Leonija Zaleskaite²¹. Prašyme dailininkė nurodo

dinis dosjė, kultūros vertybės kodas G103K, KVAD 95 05 02 Nr. 47/2.2; KVAD 95 11 24 Nr. 144/2; Menininkų globėjas – latvis iš Lašmenpamūšio, Šiaulių kraštas, 2012 07 27, <<http://skrastas.lt/?data=2012-07-27&rub=1144745056&id=1342710756>> [žiūrėta 2016 06 28].

¹⁷ KPAĮ raštas p. B. Melngailiui, 1942 02 02, *KPCA*, f. 17, ap. 2, b. 54, l. 145.

¹⁸ KPAĮ raštas p. B. Melngailiui, 1942 06 02, ten pat, b. 19, l. 34.

¹⁹ KPAĮ nusavinto kilnojamojo turto sąrašas, 1940 08 24, ten pat, l. 100. Veikiausiai tai buvo visafigūrio P. P. Rubenso „Hélène Fourment portreto“ (apie 1638 m., 176 x 86 cm, aliejus ant ažuolo lentos, Vienos meno istorijos muziejus (*Kunsthistorisches Museum*) dalinė kopija (iki pusės).

²⁰ Tokios pozicijos laikėsi ir menotyros magistro diplominį darbą apie Raguvelės Komarų dvarą rašiusi Jurga Žemaitienė. J. Žemaitienė, *Raguvelės Komarų dvaras: paveldo viseto atgaivinimo galimybės*, menotyros magistro darbas, VDU, Kaunas, 2007, p. 21.

²¹ *KPCA* archyvo medžiagoje minimos dvi paveikslo savininkės – Julija Komarienė (KPAĮ nusavinto kilnojamojo turto sąrašas, 1940 08 24, *KPCA*, f. 17, ap. 2, b. 19, l. 100) ir Leonija Zaleskaitė, kuriai paveikslas ir buvo grąžintas (KPAĮ leidimas L. Zaleskaičiai, 1942 06 17 ir L. Zaleskaitės prašymas KPAĮ, 1942 06 15, ten pat, l. 79 ir 80).

esanti P. P. Rubenso tapyto paveikslo kopijos „Moteris su kailiniais“²² savininkė, o paveikslas dvare buvo paliktas restauruoti ir į sąrašus pakliuęs per klaidą. Todėl prašo jai sugrąžinti jos nuosavybę, nes „paveikslas turi mano profesijai pavyzdžio reikšmę“²³. Prašymas patenkintas ir kūrinys grąžintas p. L. Zaleskaitei.

Bendra kolekcijos apžvalga

Grafų Komarų giminės dailės kolekcijos atsiradimo ir formavimo nuopelnai priklauso Konstantinui Komarui²⁴, kaupusiam vertingus kūrinius, mėgusiam XIX a. madingus rytietiškus meno dirbinius. Mažesnė Raguvėlės dvaro kolekcijos dalis buvo KPAĮ komisijos nusavinta ir pakliuvo į ČDM, todėl išliko. Dvare paimto žinion turto sąrašė pavyko suskaičiuoti 73 objektus, iš jų į muziejų atvežta 50 kūrinių. Šiuo metu pagal aprašus identifikuota 30 eksponatų.

ČDM rinkiniuose esančioje kolekcijos dalyje yra 15 aliejinės tapybos darbų ir viena akvarelė, iš viso 16 kūrinių. Ši kolekcijos dalis išsiskiria žanrine įvairove. Joje yra du grafų portretai, keturi medicinos mokslui nusipelnusių asmenų portretai, taip pat keturi religinės tematikos darbai, du peizažai, dvi įspūdingo dydžio dailininko Aleksandro Orłowskio tapytos raitelius vaizduojančios drobės, vienas animalistinis

.....
22 KPAĮ Nusavintų vertybių sąrašo Nr. 40, 1940 08 24 „Paveikslas, aliejinė tapyba iš Rubenso, labai gerame stovyje ir labai geras darbas. Dydis 89 x 59“, ten pat, l. 100.

23 L. Zaleskaitės prašymas KPAĮ, 1942 06 15, *KPCA*, f. 17, ap. 2, b. 19, l. 80. 1942 m. birželio 17 d. dokumente „pažymima, kad Zaleskaitei Leonijai, gyv. Būgos g. 56, Kaune, leidžiama pasiimti iš Raguvėlės dvaro Panevėžio aps., vienas paveikslas, kopija iš Rubenso „Frau Rubens im Pelce“. Minimasis paveikslas ir toliau lieka Kultūros Paminklų Apsaugos Įstaigos globoje. Pasirašo V. Vijeikis, Dailės skyriaus Konservatorius, A. Nezabitauskas, Įstaigos viršininkas“. Rašte R. Karužos įrašas ranka: „VI 18 Gavau“. KPAĮ leidimas L. Zaleskaitei, 1942 06 17, ten pat, l. 79.

24 Konstantinas Komaras (1864–1940), vienos garsiausių Panevėžio krašto giminės atstovas, dvarininkas bajoras, kolekcininkas ir filantropas, nuo jaunystės iki gyvenimo pabaigos valdęs tėvo jam perduotą Raguvėlės dvarą. Gimė 1864 m. Raguvėlės dvare, 1907 m. jame įkūrė pirmąją Raguvėlės mokyklą, 1940 m. mirė, palaidotas Raguvėlės kapinių koplyčioje.

paveikslas ir vienas natiumortas. Juos papildo vienas nustatytas grafikos darbas bei du grafikos kūriniai, kuriuose vaizduojamos lyrinės scenos. Jų dėl aprašymo stokos kol kas nepavyksta nustatyti. Kūrinių tematika gana tiksliai atspindi grafų išsilavinimą ir pomėgius (gamtos mokslai, žirgai). Autorių geografija charakterizuoja grafų Komarų giminystės ryšius su Rusija ir Ukraina bei meninius interesus su Italija, Lenkija, Vokietija ir Prancūzija.

Muziejuje saugomi du Komarų giminės atstovų portretai skiriasi sukūrimo laikotarpiu ir atlikimo technika. Dėl XVII a. pabaigoje nežinomo dailininko nutapyto Jurgio Augusto Komaro portreto (1 pav.) kol kas kyla daug klausimų. Kūrinio nugarinėje pusėje esantis įrašas²⁵ liudija portretuojamąjį užėmus aukštas pareigas bažnytinėje hierarchijoje: teigiama, kad Jurgis Augustas Komaras buvo Valmieros kardinolas, kelių dvarų, tarp jų ir Palėvenės, valdytojas, 1701 m. miręs Brindizyje (Pietų Italijoje). Vis dėlto, remiantis Katalikų bažnyčios kardinolų ir teologų sąvadų²⁶ duomenimis, galima teigti, kad tokio kardinolo niekada nebuvo²⁷. Galimu pretendentu į portretuojamąjį galėtų būti Jurgis Komaras, Benešo Komaro (gimusio XVI a. – mirusio XVII a.) sūnus, XVII a. ėjęs aukštas Vilniaus pilies raštininko ir karaliaus rotmistro pareigas. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos (toliau – LNMMB) Senųjų rankraščių skyriuje esančiuose dokumentuose minimas Palėvenės dvaro valdytojas J[urgis] A[ugustas] Komaras. Turint galvoje, jog senųjų giminių istorijos dažnai žodine tradicija būdavo perduodamos iš kartos į kartą, galima daryti prielaidą apie nugarinės pusės įrašę įsivėlusią klaidą. Šią min-

.....

²⁵ *Jerzy Augustus Komar Kardynal Wolmarski pan na Astyriji Olmarku i Poławienia †Brindisi, 1701 R. P.*

²⁶ H. Wyczawski, L. Grzyniń, *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 6, Akademia Teologii Katolickiej, 1983; *Cardinals of the Holy roman Church*, Florida International University Libraries, <<http://www2.fiu.edu/~mirandas/cardinals.htm>> [žiūrėta 2016 06 14].

²⁷ Už konsultaciją dėkoju istorikams dr. R. Šmigelskytei-Stukienei ir Jonui Drungilui.

tį patvirtintų reprezentaciniams XVII a. kardinolų portretams nebūdinga apranga ir šukuosena. Iškelti klausimai yra būsimų tyrinėjimų objektas, o paveikslas įdomus kaip retas tokio lygio XVII a. portretinio žanro pavyzdys Lietuvoje. Be to, tai ankstyviausias žinomas Komarų giminės atstovo atvaizdas.

Rinkiniuose esanti akvarelė, pavadinta „Mergaitės su raudonais karoliais portretu“ (2 pav.), intrigavo, nes nebuvo žinoma, kokia grafaitė čia pavaizduota. Portreto buvimas kolekcijoje leido numanyti, kad tai Komarų giminės atstovė. Palyginus portrete nutapytos mergaitės veido bruožus su Rokiškio krašto muziejuje esančia suaugusios Katerinos Komaraitės (1909–1983) fotografija²⁸, nustebino vizualinis panašumas su grafo Konstantino Komaro dukra, Rokiškio grafo Aleksandro Pšezdeckio žmona. Tiek akvarelei, tiek fotografijai būdingas tas pats charakteringas žvilgsnis, taip pat veido ovalas, smakro forma, nulinkusių akių kampučių, lūpų kontūrai. Subtiliai perteiktas mergaitės psichologinis paveikslas. Portretas atliktas sekant rusų dailininkais romantikais. Tapybos maniera išduoda populiaraus XIX a. pabaigos – XX a. pradžios rusų portretisto Aleksejaus Harlamovo (1840–1925) įtaką. Dešinėje matoma mažai žinomos dailininkės J. Lialikovos (*Е. Ляликова*) (kūrė XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje) signatūra nurodo apie kolekcijos savininko ryšius su Peterburgo menininkais. Apie dailininkę težinoma, kad ji paskutiniame XIX a. dešimtmetyje studijavo Peterburgo piešimo mokyklos (*Школа на Бирже*) „Moterų klasėse“²⁹, ir

.....

²⁸ Katerina Komaraitė – būsimą Rokiškio grafaičio Aleksandro Pšezdeckio žmona. XX a. 4 deš., nespaltota fotografija, 5,4 x 4,2 cm, *Rokiškio krašto muziejus*, inv. nr. RKM F 3904.

²⁹ Peterburgo piešimo mokyklos Moterų klasės įkurtos 1842 m. Šiuose kursuose dėmesys skirtas „moteriškomis“ vadintoms disciplinoms: keramikai, tekstilei, akvarelei, molbertinei tapybai ir dekoratyvinei dailei. Peterburgo piešimo mokykloje veikusiose klasėse stengtasi studentes nukreipti į taikomojo pobūdžio sritis. Čia pat minima, kad dailiosios lyties atstovės gabumais nenusileisdavo vyrams, dar besimokydamos jos gaudavo panašų skaičių užsakymų kaip ir vyrai dailininkai, o studijų metu dažnai būdavo apdovanojamos medaliais „už pasiekimus“. Klasių patronė

1894 m. buvo jas baigusi. J. Lialikova minima baigusią Peterburgo menų skatinimo draugijos³⁰ ataskaitos³¹ mokyklos absolventų sąrašuose. Spėjama, kad dailininkė galėjo kurti ir Ukrainoje, viename iš šios šalies muziejų saugomas giminingo stilistinio braižo mergaitės su tautiniais ukrainietiškais drabužiais portretas³².

Šeimos portretus papildė unikali XVIII a. pabaigoje sukurta medicinos mokslo korifėjų portretinė grupė, vaizduojanti ryškiausias šios srities asmenybes: Asklepiją, Andromachą, Aviceną ir Paracelsą³³. Visi keturi nežinomo dailininko nutapyti paveikslai yra įdomūs dėl laisvo mitologinių ir istorinių asmenybių traktavimo. Žymiųjų medicinos tėvų apranga labiau primena LDK didikus nei antikos, viduramžių ar renesanso laikų mokslininkus. Toks dailininko pasirinkimas kiek apsunkino paveikslų atribuciją.

Pirmajame portrete vaizduojamas Asklepijas (3 pav.) – graikų medicinos ir gydymo dievas³⁴, laikantis savo atributą – lazda su

buvo princesė Marija Nikolajevna (1819–1876), vėliau tapusi Imperatoriškosios dailės akademijos prezidente (1852–1876). Mokymo įstaigos vadovų siekiamybė tuo metu buvo pakelti mokymo lygį iki Vakarų Europos standartų. Plačiau žr.: Е. Боровская, Искусство рисования «в приложении оного к ремеслам» Санкт-Петербургская рисовальная школа и развитие декоративно-прикладного искусства (1839–1917), *Искусствознание*, No 3–4, 2012, Москва, с. 503–520.

³⁰ Rus. ОПХ – Общество поощрения художеств.

³¹ Plačiau žr.: *Отчет Императорского общества поощрения художеств, 1839–1914*, Пг., 1914, с. 39; Е. Боровская, *Искусство рисования...*, с. 520.

³² Е. Lialikova, Ukrainiečių tautybės mergaitė su vainiku, XX a. pirma pusė, 32 x 23, popierius akvarelė, Umanskių šeimos kolekcija (*Сімейна колекція Уманських*), 2016, <http://art-ur.com.ua/catalog/naivnoe-malyarstvo/ukrainochka_v_venke_nach__xx_v_-detail> [žiūrėta 2016 06 22].

³³ Už konsultaciją dėkoju farmacijos istorijos daktarui, Kauno medicinos ir farmacijos muziejaus direktoriui Taurui Mekui.

³⁴ Pagal Asklepijo gimimo mitą, jo tėvas Apolonas nužudė savo žmoną nimfą Koronidę už neištikimybę, o kai jos palaikai buvo deginami lauže, iš jos įsčių išėmė kūdikį, kurį vėliau nunešė išmintingajam didvyrių mokytojui kentaurui Chironui, kad užaugintų jo sūnų. Šis Asklepiją ir išmokė gydymo meno. Anot legendų, mokinys pranoko savo mokytoją: Asklepijas ne tik gebėdavo išgydyti sunkiausias ligas, bet ir

aplink ją apsvyniojusia gyvate. Ši lazda ir šiandien yra gydymo simbolis. Kita ranka Asklepijas sugriebęs kentauro Chirono apsiausto kraštą. Prabangi LDK valdovų galvos apdangalus primenanti lūšies kailiu pamušta kepurė ir valingas portretuojamojo žvilgsnis leidžia suprasti, kad jam pavaldi gyvenimo ir mirties sfera. Du pasauliai – realusis ir antikinis – sugretinami priešpriešinant dailininko gyvenamąjį laikotarpį atitinkamą Asklepijo aprangą ir antikinę Chirono išvaizdą.

Antrasis portretuojamasis Andromachas (I a. po Kr.) (4 pav.) po tamsiu kontušu vilki raudoną žiponą siaurėjančiomis rankovėmis, puoštą sagų eilėmis, dėvi XVIII a. vyrų aprangos dalį – tamsiai mėlyną fereziją. Rūbas puoštas Vakarų madai būdinga plokščia siuvinėta apykakle. Andromachas laiko išradimą simbolizuojantį buteliuką su teriakū³⁵. Šis senovės Graikijoje sukurtas garsus mišinys viduramžiais naudotas kaip universalus vaistas ir priešnuodis, ypač įgėlimams gydyti ir skausmams palengvinti. Teriakū³⁶ sudarė 70 ingredientų. Keletą kartų patobulintas, jis buvo naudojamas iki XVIII a.³⁷, taigi tikėtina, kad ir priešnuodis, ir jo kūrėjas buvo kolekcijos savininkui žinomi.

Prie knygų palinkęs mokslininkas (5 pav.) atributuotinas kaip Avicena (Abu ali al Husain ibn Abdallah ibn Sina, sutrumpintai Ibn

mirusiam sugrąžinti gyvybę. Vėliau jis tai pradėjo daryti už pinigus. Tai sugriovė egzistuojančią pasaulio tvarką. Dievams nepatiko, kad ne jie vieni gali būti nemirtingi. Asklepijas užsitraukė mirusiųjų karalystės dievo Hado pyktį bei Dzeuso rūstybę, todėl ir paveikslo dešinėje esantis Chironas vaizduojamas persigandęs. Asklepijas mirė Dzeusui paleidus žaibą. Tačiau vėliau jam buvo atleista ir jis paskelbtas dievu.

³⁵ Pavadinimas teriakas kilęs iš gr. *theriaca* – „susijęs su žvėrimis“.

³⁶ Vieną žinomiausių mišinių, Andromacho teriaką (kitaip vadinamą Venecijos sirupu), sukūrė karališkasis imperatoriaus Nerono gydytojas Andromachas Vyresnysis (apie 60 m. po Kr.) Nerono paprašytas patobulinti egzistavusį universalų priešnuodį mitridatą (Mitridatas, lot. *mithridatum*). Šį priešnuodį 63 m. pr. Kr. sukūrė Ponto (dabar šiaurės rytinė Turkijos dalis) karalius Mitridatas VI (132–63 m. pr. K.). Mitridatas, kurį sudarė 36 ingredientai, buvo vienintelis priešnuodis, iki Andromachas jį patobulino atsisakydamas kelių ingredientų bei papildydamas scyle, opiumu ir angies mėsa. Imperatoriui Neronui teriakas buvo pateikiamas su medumi.

³⁷ Plačiau žr.: A. Wallace Hayes, *Principles and Methods of Toxicology*, New York, 2008, p. 12–15.

Sina; 980–1037)³⁸. Įprastai šis asmuo vaizduojamas kaip vyriškis iš Rytų šalių su turbanu ir ilga kumpa nosimi. Raguvėlės dvaro portrete medicinos mokslo tėvas vilki ties pečiais ir šiek tiek žemiau parauktomis rankovėmis kontušą. Šis aprangos elementas perimtas iš Vakarų Europos marškinių mados. Pečius apsisiautęs lūšies kailiu pamušta delija. Galvą dengia sudėtingos konstrukcijos prabangaus audinio ir audinės kailio kepurė su atlankomis. Net ir intensyviai studijuodamas Avicena niekada nepamiršo pomėgio linksmintis, jo mūvimas žiedas, plazdantis raudonas šalikėlis primena jį buvus puošėivą. Ant šono užsmaukta kepurė, vos riesti žilstelėję ūsai suteikia portretuojamajam šelmišką charakterį. Iš pirmo žvilgsnio portretuojamasis panašesnis į išsilavinusį Šviečiamojo amžiaus grafą ar kunigaikštį, nei į X a. Rytų šalies išminčių. Asmenybę išduoda charakteringi atributai: medicinos kanoną simbolizuojančios penkios knygos, už lango matomas pažinimo medis su aplink kamieną apsvijusiu žalčiu.

Paskutinį grupės portretuojamąjį galima atributuoti kaip vokiečių šveicarų gydytoją ir alchemiką Paracelsą (dar žinomą kaip Philippus Aureolus Theophrastus Bombastus von Hohenheim (1493–1541))³⁹ (6 pav.).

.....

³⁸ Avicena gimė netoli Bucharos (dabartinėje Uzbekijos teritorijoje), Centrinėje Azijoje. Dar vaikas jis demonstravo išskirtinį intelektą. Dešimtmetis berniukas mintinai mokėjo Koraną ir žymiausių arabų klasikų kūrinius. Išgarsėjo būdamas šešiolikos, kai išgydė Bucharos valdovą Mansurą II. Avicenos medicinos mokslo veikalai tapo viduramžių Europos universitetų bibliotekų vadovėliais. Europiečiai į lotynų kalbą išvertė ir išleido jo medicinos kanoną, kurį sudarė penkios knygos. Pirmoji knyga apėmė medicinos teoriją, anatomiją, fiziologiją, ligų priežastis, simptomus ir profilaktiką. Antrojoje aprašyti augalinės ir gyvulinės kilmės vaistai, trečiojoje – atskirų kūno dalių ar sričių ligos bei diagnostika, ketvirtojoje – chirurgija, penktojoje – sudėtingi vaistai, nuodai, priešnuodžiai.

³⁹ Paracelsas įtvirtino chemijos mokslo svarbą medicinoje, 1536 m. išspausdino „Didžiąją chirurgijos knygą“, tyrinėjo metalus, kaip ir kiti to meto alchemikai tikėjo, kad šviną galima transformuoti į auksą. Jo tyrinėjimai padėjo pamatus vėlesniems atradimams chemoterapijos srityje. 1510 m. Vienos universitete įgijęs medicinos bakalaurą laipsnį, išvyko į Feraros universitetą Italijoje, 1516 m. tapo šio universiteto daktaru ir tuo metu pradėjo save vadinti *para-Celsus* (virš arba po Celsus). Jo naujasis vardas turėjo atspindėti poziciją, kad jis didesnis už Aulus Cornelius Celsus (25 m. pr. Kr. – 50 m. po Kr.), žinomą Romėnų medicinos autorių.

1 pav. Nežinomas XVII a. dailininkas. Jurgis Augustas Komaras. XVII a. pab. Drobė, aliejus, 62,3 x 46. Mt-1466. ČDM.

2 pav. J. Lialikova (kūrė XIX a. pab.–XX a. I ketv. Rusijoje ir Ukrainoje). Katerina Komaraitė (1909–1983). XX a. 3 deš.
Popierius, akvarelė, 31 x 26. Mt-1581. ČDM.

3 pav. Nežinomas XVIII a. Europos dailininkas. Asklepijas. XVIII a. pab.
Drobė, aliejus, 65 x 86. Mt-1407. ČDM.

4 pav. Nežinomas XVIII a. Europos dailininkas. Andromachas (I a.).
XVIII a. pab. Drobė, aliejus, 65 x 82. Mt-1408. ČDM.

5 pav. Nežinomas XVIII a. Europos dailininkas. Avicena (980–1037).
XVIII a. pab. Drobė, aliejus, 65 x 87. Mt-1406. ČDM.

6 pav. Nežinomas XVIII a. Europos dailininkas. Paracelsas (1493–1541).
XVIII a. pab. Drobė, aliejus, 61,5 x 81,5. Mt-1415. ČDM.

7 pav. Nežinomas XIX a. dailininkas. Juozapas su Patifaro žmona [kopija]. Medis, aliejus, 54 x 55. Mt-1454. ČDM.

Originalas: Carlo Cignani (1628–1719). Juozapas su Patifaro žmona. 1680. Drezdeno senųjų meistrų paveikslų galerija (*Gemäldegalerie Alte Meister, Dresden*).

8 pav. Aleksandras Orłowski (1777–1832). Raitas kazokas.
XIX a. I ketv. Drobė, aliejus, 178 x 136. Mł-1448. ČDM.

9 pav. Aleksandras Orłowski (1777–1832).
Osmanų raitelis mameliukas. XIX a. I ketv. Drobė, aliejus,
178 x 136. Mt-1451. ČDM.

10 pav. Xaver Zieringer (kūrė XIX a. II pusėje Austrijoje). Architektūrinis peizažas. Drobė, aliejus, 61,5 x 105. Mt-1612. ČDM.

Parodos „Dvaro vartus atvėrus“ Panevėžio kraštotyros muziejuje fragmentas. T. Stasevičiaus nuotr. 2016 m.

Parodos „Dvaro vartus atvėrus“ Panevėžio kraštotyros muziejuje fragmentas. T. Stasevičiaus nuotr. 2016 m.

Raguvėlės dvaro savininkas Konstantinas Komaras (1864–1940) viename iš dvaro kambarių. XX. a. 4 deš. Iš A. Rimševičienės asmeninio archyvo.

Atpažinti portretuojamąjį padėjo būdinga atributika: kolba su jos viduje matomu skysčiu ir basilisku bei šaukštu, nurodančiu diagnostiką iš šlapimo.

Paracelsas atmetė pripažintus to meto medicinos autoritetus Avicena, Aristotelį, Galeną iš Pergamo ir teigė, kad žinios įgyjamos tik per patirtį. Jis nuvydė tradicinių pažiūrų mokslininkus, siūlydamas gydytojams ieškoti garbingo amžiaus moteriškių, čigonų, klajoklių genčių, taip pat senų plėšikų bei nusikaltėlių ir iš jų mokytis. Jo manymu, gydytojas turėjo būti atviras gyvenimo stebėjimui. Įgijęs daktaro laipsnį, Paracelsas pradėjo klajoti, aplankė beveik visas Europos šalis. Rusijoje pakliuvo į totorių nelaisvę, tačiau jam pavyko pabėgti į tuometinės Lietuvos teritoriją. Lietuvos medicinos istorikams yra žinomas faktas, kad 1520 m. Paracelsas lankėsi Kaune, skaitė paskaitas ir propagavo savo idėjas Vilniuje. Tikrasis Paracelso triumfas prasidėjo po jo mirties, XVI a. antroje pusėje, kai 1589–1591 m. pasirodė pirmasis jo raštų rinkinys⁴⁰. Paracelso asmenybės pasirinkimas portretui yra tikėtinas, nes su jo idėjomis LDK gydytojai buvo gerai susipažinę. Įdomu, kad Paracelsas dėvi skrybėlę, būdingą svetimšalių galvos apdangalą.

Vaizduojamosios dailės tradicijoje neretai sutinkami sprendimai, kai personažams suteikiama dailininko gyvenamajam laikotarpiui būdinga išvaizda. Tačiau visai tikėtina, kad Šviečiamojo amžiaus įtakoje tokiu būdu norėta perteikti medicinos mokslo nemarumo idėją. Todėl pasirinkti pažangių išsimokslinusių didikų tipažai.

Ši savita portretinė grupė atspindi Komarų išsilavinimą: nemažai grafų Komarų studijavo gamtos mokslus (Konstantinas Komaras, jo sūnus Vladislavas ir brolis Bogdanas aukštąjį agronomų išsilavinimą įgijo Lenkijos, Belgijos universitetuose), todėl visiškai logiškas yra šios neįprastos grupės buvimas kolekcijoje.

Raguvėlės dvaro kolekcijoje yra keturi sakralinio turinio pa-

.....

⁴⁰ Plačiau žr. Encyclopaedia Britannica, 2016 Encyclopaediae Britannica, Inc., <<http://www.britannica.com/>>.

veiksmai. Tai XIX a. nutapyta kopija pagal žinomą Carlo Cignani (1628–1719) paveikslą „Juozapas ir Patifaro žmona“⁴¹ (7 pav.) (pagal Senojo Testamento Pradžios knygos 39 skyrių) bei nežinomo XVIII a. dailininko nutapyta drobė „Manos rinkimas“ (pagal Senojo Testamento Išėjimo knygos 16 skyrių). Dvi Senąjį Testamentą iliustruojančias scenas galime pamatyti dvaro interjerų fotografijose. Šventųjų paveiksmai galėjo puošti Komarų giminės koplyčią⁴². Tai XIX a., sekant XVII a. ispanų autoriais, nutapytas šv. Pranciškus bei XVII a. nežinomo italų dailininko nutapyta paskutinioji šv. Marijos Magdaličės Komunija.

Interjero dekorui skirti minimalią peizažų grupę sudarantys du XIX a. kūriniai. Menine verte išsiskiria mažai žinomo autoriaus Xaver'o Zieringer'io nutapytas „Architektūrinis peizažas su antikinėmis kolonomis“ (10 pav.). Apie autorių žinome tik tiek, kad XIX a. šeštajame dešimtmetyje jis Vienoje kūrė ir eksponavo savo darbus. Kadaise buvęs Raguvėlės dvaro interjero dalimi, šiandien šis nuostabus peizažas puošia reprezentacinę Lietuvos erdvę – Lietuvos Respublikos Prezidentūros Melsvąją salę.

Nežinomo XVIII a. dailininko sukurtas „Natiurmortas su beždžionėle ir antimi“ – vienintelis tokio žanro kūrinys išlikusioje kolekcijos dalyje. Šis darbas išsiskiria pasirinktų motyvų įvairove bei precizišku ir kruopščiu jų ištapymu, meistrišku faktūrų perteikimu.

Trys į muziejų patekę paveiksmai iliustruoja grafų Komarų aistrą žirgams⁴³. Rūmų interjero fotografijos iš dvaro paveldėtojos albumo

.....
⁴¹ Originalas: Carlo Cignani „Juozapas ir Patifaro žmona“, apie 1680 m., drobė, aliejus, 99 x 99, Drezdeno senųjų meistrų paveikslų galerija (*Gemäldegalerie Alte Meister, Dresden*).

⁴² Sovietmečiu grafų Komarų koplyčią-mauzoliejų pavertus dujų sandėliu, interjeras suniokotas.

⁴³ Grafų Komarų dvaruose buvo auginami žirgai, „kuriuos pirko Varšuvos ir Sankt-Peterburgo hipodromai, carinė kariuomenė“ (S. Deveikis, Administracinių paribių dvaras ir bažnytkaimis – Raguvėlė, *Raguvos praeitis*, III, Vilnius, 1998, p. 173). Greta medžioklės, viena mėgstamiausių pramogų – žirgų mugės, rengtos Ka-

rodo Raguvėlės dvare buvus ir daugiau šios tematikos paveikslų. Vienas jų tapytas vokiečių tapytojo ir litografo Emilio Ferdinando Heinricho Volkerso (1831–1905). Dailininkas studijavo Drezdeno meno akademijoje pas Ernstą Wilhelmą Rietschelį (1824–1860) ir Juliusą Schnorrą von Carolsfeldą (1794–1872). 1852 m. studijas tęsė Miuncheno meno akademijoje pas žinomus žirgų tapytojus Albrechtą (1786–1862) ir Franzą (1815–1886) Adamus. E. F. H. Volkersas 1857 m. apsigyveno Diuseldorfe, prisijungė prie menininkų grupuotės „Malkasten“. Daug keliavo po Rytų Prūsiją ir Europą, lankydamas žirgynus, taip pat po Italiją ir Rumuniją. 1890 m. Didžiojoje dailės parodoje Berlyne laimėjo aukso medalį. Jo mecenatu tapo Rumunijos princas Čarlis, kuris 1857 m. jį paskyrė karališkuoju dailininku Bukarešte. Kitas dailininko mecenatas buvo didysis Oldenburgo kunigaikštis Friedrichas Augustas, paskyręs jį profesoriumi. E. F. H. Volkerso kūrybinio palikimo pagrindą sudaro realistiniai žirgų paveikslai ir heroizuoti raitelių portretai (pvz., Viljamo I, Otto von Bismarko portretai). Dailininko kūryboje yra buitinių Balkanų krašto ar militaristinių scenų su žirgais. Greta tapybos jis daug piešė, dirbo graveriu ir knygų iliustratoriumi. Raguvėlės dvaro kolekcijoje esantis nedidukas šio dailininko kūrinys taip pat nutapytas realistiniu stiliumi.

Kitus du žirgų tematiką tęsiančius kūrinius „Raitas kazokas“ ir „Osmanų raitelis mameliukas“ vėlyvuojų kūrybos periodu nutapė Len-

majuose, Ukmergėje, Antalieptės ir kitų Aukštaitijos miestelių atlaiduose, taip pat neapsiedavo be Raguvėlės dvaro šeimininkų. Daug jėgų grafai Komarai skyrė žemaitukų veislės išsaugojimui ir puoselėjimui. Šios veislės raidą tyrinėjusi Rūta Šveistienė (R. Šveistienė, Žemaitukų įtaka arklincystės raidai, *Žemaičių žemė*, 2006, Nr. 3, p. 19–22) mini grafą I. Komarą siūlius paaukoti 5000 rublių I. Guževskiui, planavusiam steigti žemaitukų veislės žirgyną dar 1882 m. (vis dėlto žemaitukų veislės atkūrimo nuopelnai priklauso Irenėjui Oginskiui su sūnumis Bogdanu ir Mykolu, atlikusiems didžiulį darbą atkuriant ir išsaugant šią veislę XIX a. pabaigoje. Jie 1883 m. Plungėje įsteigė pirmąjį žemaitukų žirgyną). Vėliau, tiek Pirmojo, tiek Antrojo pasaulinio karo metais, ši veislė buvo išblaškyta. Dvaro paveldėtoja Alvilina Rimševičienė prisimena Raguvėlės dvare V. Orentą kartu su grafais Komarais gryninus žemaitukų veislę.

kijoje gimęs, Rusijoje šlovę pelnęs dailininkas Aleksandras Orłowski (1777–1832)⁴⁴. Raitelių paveikslai ilgą laiką muziejaus dokumentacijoje egzistavo su Marijono Hutten-Čapskio⁴⁵ autoryste. ČDM direkto-

.....

⁴⁴ Paveikslų autorius A. Orłowski gimė Varšuvoje, neturtingoje šeimoje. Gimus sūnui, Orłowskiai persikraustė į Sedlcę, kur būsimojo dailininko tėvai atidarė smuklę. Jaunasis Aleksandras augo tarp daugybės nuolat besikeičiančių svečių, smalsiai stebėdamas aplinką ir fiksuodamas vaizdus anglimi ant nubalintos smuklės sienos. Anot legendos, čia buvo kunigaikštienės Izabelės Czartoryskos pastebėtas ir išsiųstas mokytiis Jean-Pierro Norblino studijoje Varšuvoje. Ten praleido apie dešimt metų (1792–1802). A. Orłowskiui yra dėstęs miniatiūristas Wincentas de Lesseur-Leserowiczius (1745–1813), graveris Bartolomeo de Folino (1730–1808) ir Lenkijos karališkasis dailininkas Marcello Bacciarelli (1731–1818). Tačiau jo mokiniu netapo, nes pastarojo stilius Orłowskiui atrodė pernelyg suvaržytas. Jo kūrybinis mentorius buvo Jonas Rustemas, nedaug vyresnis už jaunąjį kolegą, taip pat auklėtas Czartoryskių šeimos aplinkoje. 1794 m. A. Orłowski dalyvavo Tado Kosčiuškos vadovaujame sukilime, kur su metraštininko tikslumu fiksavo kasdienį sukilėlių gyvenimą. Tais pačiais metais pirmą kartą paliko Norblino dirbtuvę, siekdamas įsitvirtinti kaip savarankiškas kūrėjas. Tuo metu juo susidomėjo kunigaikštis Józefas Poniatowski (1763–1803), supažindinęs A. Orłowską su savo rato asmenimis. 1795 m. dailininkas išvyko į Vieną, tačiau šio miesto salonuose nebuvo sutiktas taip entuziastingai kaip Lenkijoje. Nusivylęs jis nustojo piešti, netgi įsivėlė į vieną didžiausių savo gyvenimo avantiūrų – įsidarbino cirke. Tiesa, cirko artistu neilgai tedirbo, grįžo į Varšuvą, atnaujino ryšius su savo mokytoju Norblinu. 1797 m. Orłowski išvyko į Liubliną. Ši kelionė lėmė kūrybinį posūkį: jis pamėgo akvarelę, pradėjo tapyti aliejjiniais dažais. Plėtėsi motyvų ir temų ratas: savo darbuose ėmė komponuoti miesto peizažą, susidomėjo žirgais, šunimis, naminių gyvūnais. 1800 m. pradėjo daryti ofortus, grįžo prie mėgstamos Kosčiuškos sukilimo temos bei ėmėsi naujos teatro temos, iliustruodamas Makbetą ir Hamletą. 1802 m. darbo tikslais keliavo į Lietuvą. 1802 m. išvyko į Peterburgą, išgarsėjo ir tapo kunigaikščio Konstantino Pavlovičiaus Romanovo (1779–1831) rūmų dailininku. Neilgai trukus pradėjo dirbti imperatoriui Aleksandrui I (1777–1825). Nuo 1807 m. pradėjo daug dirbti pastelėmis. Siekdamas akademinio titulo, daugiau dėmesio ėmė skirti aliejinei tapybai, 1809 m. A. Orłowskiui jis suteiktas Sankt Peterburgo imperatoriškojoje meno akademijoje. 1815 m. jis užsiėmė Lenkijos kariuomenės karių uniformų projektais. Pateko į istoriją kaip litografijos pradininkas Rusijoje, 1816 m. atlikęs pirmąsias litografijas. 1827 m. susirgo, liga sukėlė kūrybinę krizę. Aleksandras Orłowski mirė 1832 m.

⁴⁵ Marijonas Hutten-Čapskis (1816–1875) – dailininkas tapytojas, grafikas, gamtininkas, teisininkas. Gimė 1816 m. Lachvoje (Bresto sr. Luneco r. dab. Baltarusijoje). Mirė 1875 m. birželio 10 d. Venckovicuose (Poznanės vaiv. Lenkijoje). 1845–1864 m. buvo Kėdainių dvaro savininkas, domėjosi žirgais, daile, landšafto projektavimu.

riaus Osvaldo Daugelio nuomone, M. Hutten-Čapskio autorystė galėjo atsirasti P. Galaunės vadovavimo muziejui periodu, kai dėl sovietinio režimo didžioji dalis archyvinės medžiagos, susijusios su dvarų kultūra, buvo nepasiekiamo. Dailininkas M. Hutten-Čapskis gyveno netoliese, domėjosi žirgais. Veikiausiai dėl šios priežasties jo autorystė ir buvo pasirinkta. Tai patvirtintų faktas, kad legendinis ČDM direktorius P. Galaunė, 1961 m. rašęs apie A. Orłowskio piešinius Lietuvos muziejuose, raitelių portretų nemini⁴⁶. Muziejaus direktorius O. Daugelis, lankydamasis Poznanės nacionaliniame muziejuje, matė „Raito kazoko“ (8 pav.) variantą⁴⁷. Nuo to laiko turėta įtarimų, kad šių dviejų paveikslų autorius yra ne M. Hutten-Čapskis, o A. Orłowskis. Tik rengiant šį pranešimą, peržiūrėjus archyvinę medžiagą, rasti įrašai⁴⁸, liudijantys dvaro šeimininką paveikslų nusavinimo momentu teigusį, kad abiejų drobių autorius yra A. Orłowskis. Malonus atradimas, nes archyvinė medžiaga buvusią hipotezę patvirtino.

Abi drobės neabejotinai buvo nutapytos dailininkui gyvenant Sankt Peterburge, po akademiko titulo imperatoriškojoje meno akademijoje suteikimo 1809 m. Poznanės nacionaliniame muziejuje esanti drobė „Raitas kazokas“ datuojama apie 1825 m. Tikėtina, kad Raguvelės kolekcijos paveikslai nutapyti panašiu laiku, antrame XIX a. dešimtmetyje arba trečiojo dešimtmečio pirmoje pusėje, vėliau dailininkas susirgo. Tuo metu A. Orłowskis gana daug tapė aliejiniais dažais, ieškodamas išraiškos būdų, kaip šia technika perteikti emociją. Aliejinė tapyba jį varžė, naudodamas šią techniką neatrado tos laisvės ir polėkio, kokį jam suteikdavo piešinys. Taigi dailininkas surado išeitį: atskleisdamas polėkį pradėjo naudoti genialų išradimą – arklio akį. Centrinėje paveikslo srityje įkomponuota išraiškinga akis perduodavo

.....

⁴⁶ П. Галауне, Рисунки А. Орловского в музеях Литовской ССР, rankraštis, apie 1961 m., *Galaunių muziejaus archyvas*, R619.

⁴⁷ Aleksandras Orłowskis „Raitas kazokas“, drobė, aliejus, 194 x 135, apie 1825 m., *Poznanės nacionalinis muziejus*, inv. nr. MNP Мр 34.

⁴⁸ КРСА, f. 17, ap. 2, b. 19, l. 93.

ir paniką, ir energiją.

Nors raitelis yra vadinamas „Raitu kazoku“, pagal „laisvą“, neuniforminę aprangą jį galima priskirti Vidurio ar Pietų Europai (pavyzdžiui, Vengrijai ar Balkanų šalims). Kūrinyje matomi ginklai naudoti gana plačiai, tad ginkluotė šiai minčiai neprieštarauja. Pirmo ir antro plano raiteliai dešinėse rankose laiko dviašmenį palašą⁴⁹. Pirmo plano raitelis dešinėje turi karabiną su pakabinimui skirtu diržu ir movą buože. Dešinės pusės gūnia tikriausiai dengia pistoletą balno dėkle. Tokius balno dėklus turi ir bent vienas tolimoje pavaizduotų raitelių. Raiteliai veikiausiai priklauso nereguliariai kariuomenei, o fone vykstantis mūšis, sprendžiant pagal neuniforminę raitelių aprangą, yra sukilimo malšinimas. Raitelio ginkluotė ir ekipuotė vakarietiška.

Antrasis paveikslas „Osmanų raitelis mameliukas“ (9 pav.) iliustruoja dailininko žavėjimąsi Rytai. Peterburge Orłowskio akį traukė daugybė ten gyvenusių čerkesų, baškių, kirgizų, mandžiūrų, jų spalvingi kostiumai, arkliai, papročiai. Tapant raitelius pravertė žirgų anatomijos studijos vaikystėje tėvų smuklėje, vėliau – kunigaikščio J. Poniatowskio arklidėse. Raitelis mameliukas⁵⁰ ginkluotas ietimi, prie kurios pritvirtintas bunciukas (valdžios simbolis tiurkų kariuomenėse), balno dėkle laikomais pistoletais. Prie dešiniojo šono matomas durklas ir diržu per petį pakabinta parakinė. Prabangi juosmens juosta rodo aukštą rangą. Žirgo ekipuotė (kamanos, balnakilpės, gūnia ir kiti elementai) būdinga naudotai Osmanų imperijos teritorijoje.

.....

⁴⁹ Palašas (vengr. *pallos*, rus. *палау*, angl. *backsword*) – vienašmenių kertamųjų-duriamųjų kalavijų tiesia geležte tipas.

⁵⁰ Mameliukas – *arabiškai*: *مملوك* mamlūk (vienaskaita), tariamas kaip mame-liukas, reiškiantis karį vergą. Mameliukai – specifinė tiurkų karių formacija Osmanų imperijoje, Egipte. Mameliukai kaip svarbi musulmoniškų šalių armijų dalis žinomi nuo IX a. Užgrobę valdžią musulmoniškuose regionuose, įkūrė savo valstybę, kuri su pakilimo ir nuosmukio laikotarpiais egzistavo iki XIX a. ketvirto dešimtmečio.

Abiejų raitelių ginkluotė atitinka XIX a. pradžią⁵¹.

Numanu, jog šios dvi įspūdingos drobės buvo skirtos papuošti vieną reprezentacinių Raguvėlės dvaro menių, o didelis paveikslų formatas galėjo lemti, kad darbai nebuvo pradanginti.

Išvados

Apibendrinant kolekcijos apžvalgą, matyti, jog išlikusi grafų Komarų kolekcijos dalis leidžia nustatyti apytiksles chronologines ribas, žanrinę įvairovę, plačias geografines ribas, atspindi meninį skonį bei interesus. Akivaizdi žanrinė įvairovė, tačiau grupės nėra gausios, kai kurios – minimalios. Chronologinės kolekcijos ribos – nuo XVII a. iki XX a. pirmos pusės. Geografiniu požiūriu kolekcijos pagrindas buvo užsienio – vokiečių, austrų, prancūzų, italų, rusų, lenkų – autorių darbai ar XIX a. sukurtos jų kopijos.

Atlikus tiriamąjį ir lyginamąjį darbą, nustatyta portretuojamoji Katerina Komaraitė, ligi šiol vadinta „Mergaitė su raudonais karoliais“, ir jos portreto autorė J. Lialikova. Archyvinė medžiaga pagelbėjo patvirtinant iki šiol hipotetine buvus Aleksandro Orłowskio autorystę dviems raitelių paveikslams. Atributuoti du medicinos istorijos personažų portretai.

Tenka apgailestauti, kad dėl kraštą siaubusių karų ir sovietinės ideologijos prarasta informacija apie paveikslų autorius, portretuojamųjų vardus ir įsigijimo istorijas. Nėra visai aišku, kokia kolekcijos dalis negrįžtamai pradingo, tačiau ji neabejotinai buvo vertinga. Dar daug kolekcijos istorijos ir atribucijos klausimų lieka neatsakyta. Tikimės, kad laikui bėgant didžioji dalis mįslių bus įminta.

.....

⁵¹ Už konsultaciją dėl ginkluotės dėkoju istorikams Vidmantui Airini, VDKM kolekcijų saugotojui, bei Eduardui Brusokui – ČDM rinkinių saugotojui.